

הארץ תרבות וספרות הספרות היתה לו החיים עצמם

איש הספרות התל אביבי ישראל זמורה, מי שיסד לפני שמונים שנה את כתב העת והוצאת הספרים "מחברות לספרות", כתב במשך שלוש השנים שבין 1937-1941 יומן ספרותי יחיד במינו בתולדות הספרות העברית. זמורה תיאר בו כמעט מדי יום ביומו את חיי התרבות והספרות בארץ, בעיקר בתל אביב, והם נפרשים ביומן על הנשגב והמכוער, הקטנוני והיצרי שבהם. היומן לא התפרסם עדיין ואני מן היחידות שזכו לקרוא אותו

זהר שביט

פורסם ב-16.09.20 11:13

בשנת 1978 פנה אלי אוהד זמורה, באותם ימים בעליה של הוצאת ספרים משגשגת, בהצעה לערוך את יומנו של אביו, ישראל זמורה. לא יכולתי לסרב להצעה כזאת וקפצתי עליה כמוצאת שלל רב. זמן קצר קודם לכן סיימתי את כתיבת עבודת הדוקטור שעניינה החיים הספרותיים בארץ ישראל, והרגשתי כמעט קרבת משפחה לגיבורי התרבות המתוארים ביומן והיכרות אינטימית עם הסצינה הספרותית של אותם ימים. מבחינתי היה פיתוי וקסם רב בהזדמנות שנקרתה לידי להיכנס באמצעות היומן לתוך הקרביים של חיי הספרות העברית בשנים 1937-1941 ולהיות הראשונה שתחשוף חומרים שעין לא שזפה.

בדיוק לפני שמונים שנה יסד ישראל זמורה כתב עת והוצאת ספרים. שמם, "מחברות לספרות", ניתן להם על ידי נתן אלתרמן. זכור לי היטב שמה שריגש אותי במיוחד היתה הפנות הרבה שבה נכתב היומן, ללא צנזורה עצמית, כמו גם היותו יומן ספרותי יחיד במינו בתולדות הספרות העברית. הקריאה ביומן, שנכתב אולי בהשפעת יומני האחים גונקור שמבחר מתוכם ראה אור באותם ימים בתרגומו של אברהם שלונסקי, יצרה אצלי תחושה שאני נמצאת בלבם של צילומים של סרט תיעודי.

זמורה תיאר ביומנו במשך יותר משלוש שנים, תחילה כמעט מדי יום ביומו, את חיי התרבות והספרות בארץ, בעיקר בתל אביב, והם נפרשים ביומן על הנשגב והמכוער, הקטנוני והיצרי שבהם, וזאת בד בבד עם תיאור הולדתם של כמה מנכסי צאן ברזל של הספרות העברית.

מימין: נתן אלתרמן, ישראל זמורה ואברהם שלונסקי
צילום: משפחת זמורה

היומן נכתב מזווית ראייה אישית מובהקת ובמעורבות עמוקה, וזמורה ממלא בו תפקיד של עד ושל מתעד כאחד — עד ראייה המצוי בלב לבה של ההתרחשות, ובד בבד שותף פעיל בה. אין מדובר ביומן אישי, שבו מתאר הכותב את חייו באופן אינטימי, אלא ביומן המתעד את הפעילות הספרותית של חבורת יוצרים ואנשי עט, רובם צעירים אוונגרדיסטים, בתקופה שבה לא רק נכתבו כמה מהיצירות החשובות בתולדות הספרות העברית, אלא גם חל שינוי מבני חשוב בחיי הספרות כתוצאה מכניסת מפלגות הפועלים לזירת הפעילות המו"לית.

במשך שנתיים תמימות באתי לביתו של ישראל זמורה ברחוב גנסין בתל אביב כדי לקרוא בצוותא את כתב היד של היומן. כל מפגש אתו היה מלווה בהתרגשות מחודשת ובציפייה למה שעוד צפון ביומן ושמור בזיכרונו ובארכיונו הפרטי של זמורה. ישראל זמורה התגלה לי כאוצר בלום של ידע וזיכרונות, בעל חוש הומור דק ואירוניה חדה, ובעיקר אוהב ספר וספרות. ישבנו בדירתו הצנועה בין ארונות הספרייה הגדושים, שמהם ידע לשלוף כל אחד מהספרים הנזכרים ביומן, וגם כתבי יד ומסמכים היסטוריים רבים ששמר אצלו. הוא סייע לי בכתיבת יותר מאלף הערות מפורטות, שבאמצעותן ביקשתי לשחזר את היי התרבות העברית והספרות העברית באותן שנים, והחיה לנגד עיני את רוח הימים שבהם "הספרות תפסה מקום בראש"; לא סתם תפסה, אלא דחקה לפינה את כל היתר, כפי שכתב אהרן אמיר בדברי ההספד לזמורה שפירסם ב"תרבות וספרות" ב-3 בנובמבר 1983: "לא ראי ולא עזר לחיים היתה הספרות בעיניו. היא היתה לו החיים עצמם."

הימים שבהם נכתב היומן היו השנים הראשונות של מלחמת העולם השנייה ושל פרעות תרצ"ח; הימים שבהם הופצה תל אביב ורומל כמעט ועמד בשערי הארץ. לתדהמתי כמעט

ולא מצאתי ביומן הד למאורעות הגורליים האלה. גיבורי היומן כמו חיו על פלנטה אחרת, שקועים בעולמם הספרותי. ככל שהדבר נגע להם, חיי הספרות געשו ותססו לא פחות, ואולי אפילו יותר, מהעולם הבוער סביבם.

חלק מהדמויות המככבות ביומן, ובראשן אברהם שלונסקי ונתן אלתרמן, יהפכו תוך כמה שנים לאושיות הספרות והתרבות העברית, רובן יישכחו מלב, ואחרות, כמו אבות ישורון (באותם ימים, יחיאל פרלמוטר) ולאה גולדברג, ימתינו לשעתן ויזכו להכרה ולתהילה. במבט לאחור, הקריאה ביומן היתה לי שיעור מאלף בהפכפכותן של פסיקות קובעי הטעם בספרות. שלונסקי, באותם ימים המלך הבלתי מעורער של הספרות העברית שעל פיו יישק דבר, המביא והמוציא, כמעט נשתכח היום, ואילו לאה גולדברג, שלימים קנתה לעצמה מקום של כבוד בעולם הספרות, סבלה באותם ימים מהיחס המזלזל והמתנשא כלפיה של אנשי חבורת "יחדיו".

"אני ישבתי עם אלתרמן, הורוביץ ושלונסקי לשולחן אחד; שתקו שתיקת מוות; הורוביץ פתח פתאום: אולי נתפייס? שלונסקי ענה לו: אל תבלבל את המוח; לאחר רגעים שאל הורוביץ: מה יהיה עם ספריי?"

זמורה הגיע להחלטה להקים את הוצאת "מחברות לספרות" בעקבות סכסוכים אידיאולוגיים ואישיים שהתגלעו בין היוצרים שהשתייכו קודם לכן לחבורת "כתובים" ואחר כך לחבורת "טורים". יומן זמורה מתעד את הידרדרות היחסים האישיים בין אנשי החבורה ואת המפנה ביחסו של כותב היומן לאברהם שלונסקי, המלך הלא־מוכתר של החבורה. וכך כתב ב-10 באפריל 1939: "ש. צחובל הביא לי מכתב מא. שלונסקי. המכתב גס מאוד ומה שמפליא: אוילי, כתוב בידי אדם שעבר על דעתו [...] הראיתי להורוביץ את שני המכתבים. הוא כעס מאד. [...] הוא כובש את יצרו, אבל לא קשה לראות מה גדולה שנאתו לשלונסקי. [...] שלונסקי מתהלך קודר, זומם מזימות. נפגש רק עם מ. ליפשיץ ולאה ג.: אלתרמן כמעט שאינו מדבר עמו: גם בינינו אין כל יחסים, מלבד אמירת שלום."

הידרדרות היחסים בתוך החבורה היא דוגמה טיפוסית ליחסים בין אנשים שרגשות הקירבה ביניהם נהפכים בהדרגה לעוינות ואפילו לשנאה. כך לדוגמה מתאר זמורה איך נמנע מלפגוש את שלונסקי: "שלונסקי הוזמן כדי שלא יבוא. הוא אמר לאלתרמן, שיגיד לי בשמו שהוא מוכרח להיות בחזרה הכללית של [ההצגה] 'סדום'" (5 במאי 1939). כמה ימים אחר כך כתב ביומן: "עם שלונסקי ניתקו כמעט כל קשרי; מוזר ומשונה מאד הדבר שאין כל נחיצות בשיחה אתו. שום געגועים ליחסי הידידות שהיתה זמן כל־כך ארוך" (28 במאי 1939).

ב-31 במאי 1939 החליט זמורה להגיש בקשה לרשיון להוצאת כתב העת, וממש באותם ימים סיכם שלונסקי עם אנשי "השומר הצעיר" שיערוך בשבועון "השומר הצעיר" תוספת ספרותית בשם "דפים לספרות". הצורך של אנשי חבורת "יחדיו" בכתב עת דחק בהם, שכן לאחר סגירת "טורים ב" לא היתה להם אפשרות לפרסם בכתבי העת האחרים: "מאזנים" של אגודת הסופרים היה סגור בפניהם בגלל היריבות האישית ארוכת השנים בין אנשי החבורה ואנשי האגודה, וכתבי העת המודרניסטים החדשים, "גיליונות" ו"גזית", היו סגורים בפניהם בגלל היריבות האישית עם יצחק למדן וגבריאל טלפיר.

אף ששלונסקי, אלתרמן, הורוביץ וזמורה הרבו לפרסם בעיתונות היומית לא היה בכך די מבחינתם, מפני שהעדרו של כתב עת משלהם צימצם מאוד את הסיכוי לנראות ספרותית וציבורית. לכך התווסף עניין נוסף, הפילוג בין "דפים לספרות" ו"מחברות לספרות" שציין את הפיכת הממד הפוליטי והאידיאולוגי לגורם מכונן בחיי הספרות. שלונסקי וחבורתו, ובהם משה ליפשיץ, לאה גולדברג, רפאל אליעז ועזריאל שוורץ (אוכמני) חברו ל"השומר הצעיר", ואילו אנשי "מחברות לספרות" הסתייגו מהאופי הפוליטי שהחלו ללבוש הגיליונות האחרונים של "טורים", כפי שמעיד הרישום ביומן מ-20 בדצמבר 1938: "הלכתי עם אלתרמן ושפירא לקפה 'פינגוין' — השיחה ירידתם של 'טורים', שהפך לעתון פוליטי בעיקר, הכתוב למען אנשי מפלגה ידועה. כל תוכנו מלחמה בפאשיזם. אלתרמן לועג על ה'סרדיוט' וה'מגף' החוזרים לאין סוף בעתון". לעומת אנשי "השומר הצעיר", אנשי "מחברות לספרות" ביקשו לשמור על האופי האפוליטי של כתב העת החדש. וכך, כל אחד מאנשי חבורת "יחדיו" לשעבר נדרש להכריע לאיזו חבורה וכתב עת הוא מבקש להשתייך: "מחברות לספרות" או "דפים לספרות". רק אלתרמן נהנה מהפריבילגיה לפרסם בשני כתבי העת וחזר על ידי שתי החבורות, שהתחרו ביניהן על החברות אתו ועל פרסום יצירותיו.

"לאה גולדברג הזמינה אותנו לשמוע מפיה כמה פרקים מן הרומן שלה [...] הרומן לא רומן — אינו בכלל בגדר של ספרות. [...] בשעת קריאה פרץ שפירא בצחוק [...] היה מצב בלתי־נעים. מבוכה גדולה. שיחת אווילים. להמשיך לקרוא או להפסיק. דמעות חנקו את לאה ג'".

ב-16 באפריל 1939 כתב זמורה ביומנו: "שלונסקי מתאמץ לרכוש את לבו של אלתרמן וטופל עלי שקרים ודיבות, כנראה; יש לראות איזה שינוי באלתרמן". עם זאת, אנשי החבורה לא ראו בעין יפה את העובדה שאלתרמן מפרסם ב"דפים לספרות". ב-15 בספטמבר 1939 כתב זמורה: "אלתרמן סיפר כבדרך־אגב, שהוא עונה ב'דפים לספרות' ללאה גולדברג על מאמרה האחרון. משונה הוא ולא מובן לי — מהו הדבר המושכו להשתתף ב'דפים'; בהמשך השיחה אמרתי לו, כי עכשיו בטוחני, כי הורוביץ לא ישתתף ב'מחברות' בקושי סלח לו על השתתפות ראשונה". ואכן זמן מה לאחר מכן חדל אלתרמן לפרסם ב"דפים לספרות".

על קירבתם לשמאל ומחויבותם לעמדות הפוליטיות גם אם לא ביקשו לתת להן ביטוי בכתב העת שלהם אנו למדים מפרשת היחסים המורכבים עם יונתן רטוש. כשמצא שלונסקי ב"הארץ" שבו עבד שירים של משורר לא־מוכר בשם יונתן רטוש, הוא לא היסס ולקח אותם בהתלהבות רבה לפרסום ב"טורים". זמורה העיד: "שלונסקי מצא בתיקי 'הארץ' שירים של אחד יונתן רטוש שהקריא לנו. שירים נפלאים, בעלי משקל. בגרות רבה בשביל מתחיל. לשון בשלה מאד. עמוקה. שלונסקי נלהב: 'לא אלמן ישראל'. הוא שומר את השירים בשביל טורים" (24 באוקטובר 1937).

להתלהבות משירי רטוש היו שותפים גם יתר אנשי החבורה: "לאחר זמן קרא אלתרמן את שירי 'חופה שחורה' ו'אבשלום' של רטוש שנדפסו ב'טורים'. היתה הקשבה והתלהבות, רטוש הפך לגיבור הערב. הוא היה פיכה. כל הערב השתדל לא לשנות. ניכרת היתה בפניו שמחה אצורה ליחס המיוחד שהראו לו; בשעה ארבע לפנות בוקר קרא אלתרמן כמה

משיריו מ'כוכבים בחוץ'. בחמש עזבו את ביתי מתוך נחת־רוח והתרוממות" (17 בספטמבר 1939).

ההתקבלות הנלהבת קיבלה גוון אחר כשהתבררה זהותו הפוליטית והרעיונית של רטוש והיותו איש התנועה הרוויזיוניסטית: "[רטוש] יש בו עכשיו באמת משהו מושך. אולי החידוש שבו בשבילנו הרגילים רק באנשים שלנו. אבל שייכותו לרביזיוניזם גורמת לאיזו מתיחות מיוחדת" (21 בספטמבר 1939); "פגשתי שם את ר. אליעז וסיפר לי, כבדרך אגב, שי. רטוש הוא... אורי הלפרין. [...] מוזרים הם החברים האלה; כשדיברתי עמם הרגשתי בכולם כעין אכזבה וצורך של בדיקת ההערכה" (7 במאי 1939).

יונתן רטוש מצדו התוודה באוזני זמורה על הקושי שלו להשתייך לחבורה בגלל ההבדלים בתפישות העולם שלהם: "[...] שם פתח בשיחת־דאגה על אפשרות שיתופו עם ה'חבורה'. כי תפישת העולם של כל אחד מן החברים רחוקה מתפישתו. כל עוד היה 'רטוש' ולא ידעו כי הוא אורי הלפרין — אפשר היה להתעלם מחילוקי־דעות. עכשיו משנוגע הדבר — קשה לו מאוד. (9.10.1939) "

יומן זמורה מלמד כי גם החיים הפרטיים של הסופרים והמשוררים התארגנו סביב החבורה, וזו היתה להם בית שני, אם לא בית ראשון. הם נהגו להיפגש מדי יום, לפעמים גם כמה פעמים באותו יום, ובילו יחד חלק גדול מהזמן כשהמשוררים ביניהם קוראים משיריהם, לפעמים עד שעות הבוקר. בדרך כלל נפגשו בבתי קפה או בדירותיהם הקטנות: "הפגישות שלנו מתרבות והולכות... בצהריים, בערב, בלילה; מבית־קפה לבית־קפה, מבית־מרזח לבית־מרזח, מבית לבית" (18 במאָרס 1940); "מן הבית יצאו בשעה שש בבוקר. הלכנו יחד לקפה ברחוב רש"י (המכונה בפני אלתרמן וחבריו בשם 'בואו לרש"י') לשנות תה בוקר" (4 באוקטובר 1939).

ברקמת היחסים הדחוסה והאינטימית של החבורה קשה עד בלתי אפשרי להפריד בין ויכוחים עקרוניים וסכסוכים אישיים ולפענח מה קדם למה. כך, לדוגמה, אין ספק שחיי הפרטיים של שלונסקי, ובעיקר סיפור אהבתו למירה הורוביץ, שעזבה למענו את יעקב הורוביץ, עירער את היחסים לא רק בין שלונסקי ליעקב הורוביץ אלא גם בין שלונסקי לאנשי החבורה, והעכיר את האווירה. החברים התחילו למתוח בגלוי ביקורת על התנהגותו ומעמדו התערער: "אמש הייתי עם עדה'לה אצל נורמן וגם לאה גולדברג באה; דברו כל הערב על שלונסקי־הורוביץ. גוללו את פרשת היחסים" (5 בדצמבר 1937); "וכשאמרתי לו [ליעקב הורוביץ] ששלונסקי נפגע מדבריו בנשפי — שמח מאד וחזר לשאול על פרטים. כמה משונה הוא וכמה משונים האנשים" (14 ביולי 1938).

האם התערערו היחסים עם יעקב הורוביץ היתה הסיבה לכך ששלונסקי חיפש את קירבתם של אנשי "השומר הצעיר", או שמא התקרבו אליהם מטעמים אידיאולוגיים ופרשת יחסיו עם מירה הורוביץ רק הוסיפה לקרע בינו לבין אנשי החבורה? זאת לא אדע לומר.

חבורת "מחברות לספרות" בבית הקפה קנקן ברחוב דיזנגוף 13 בתל אביב, ראשית שנות הארבעים. מימין לשמאל: א"ד שפיר, ש' גינס, ד' פילר, אליהו טסלר, נתן אלתרמן, ישראל זמורה וצילה בינדר

המסגרת האינטימית של החבורה הספרותית שימשה לא רק כמפגש חברתי אלא גם היתה תמריץ מפרה ליצירה. הצורך בחבורה היה לא רק צורך חברתי-כלכלי אלא גם קבע את קיומה בסצינה הספרותית. החבורה היתה ליוצרים משענת וכוח דחף והבטיחה תגובה מיידית ליצירתם: "כל הימים האלה מוסיף שלונסקי לכתוב שירים כמתוך 'טראנס' יום-יום הוא שולף מכיסו דפי נייר ומראה את שיריו כמעט לכל הבא בדרכו" (9 בפברואר 1938). ב-14 באפריל 1939 תיאר זמורה כיצד אלתרמן קרא באוזניו באחת בלילה מתוך הפואמה שלו "עשרה אחים" (שירי "רעות הרוח" מתוכה ראו אור ב"מחברות לספרות" בספטמבר 1941), וכיצד ציפה אלתרמן בקוצר רוח לתגובתו. בהזדמנות אחרת נעתר אלתרמן להפצרות וקרא בפני אנשי החבורה פרקים מהפואמה "עשרה אחים": "בליל שבת שעבר התכנסו כל החברים בביתי, בלי לשאול כמעט את פי על מנת לשמוע קריאת שירים מפי א. טסלר וסיפור מפי א.ד. שפירא [...] לאחר הפצרות רבות הלך אלתרמן והביא תיק וקרא שלושה פרקים מן הפואימה שלו 'עשרה אחים' הכל נהנו הנאה גדולה מאד והביעו התפעלות רבה מן השירים. אלתרמן שמח מאד. באופן מיוחד חזר ושאל אותי כמה פעמים: האמנם הם מוצאים חן בעיניך?" (9 באוקטובר 1939).

עד כמה היתה החבורה תמריץ וזרז לכתיבה אפשר ללמוד מעדות של זמורה על נסיבות הכתיבה של "שיר הסיף" (שנדפס ב"מחברות לספרות" בשם "העלמה"). לדברי זמורה, אלתרמן כתב את השיר בשבילו: "לבסוף, כשהתבשם קצת, ישב וכתב בשבילי את שירו הסיף — שיר מצוין [...] הוא שמח להערות החיוביות, חזר ושאל הרבה פעמים אם השיר

יפה בעיני" (6 באוגוסט 1939). רק השייכות לחבורה יכלה להבטיח לכותבים תגובה מיידית ליצירותיהם, את פרסומן בכתב העת ואת ההוצאה לאור של ספריהם. לדוגמה, רגע לפני שהחבורה התפלגה, כשהמתח בין חבריה הגיע לשיאו, עוד בדק יעקב הורוביץ, למרות שנאתו לשלונסקי, את האפשרות לפיוס בגלל החרדה לגורל ספרו: "יצאנו כולנו נרגשים מאד; לאה ג., אליעזר ושלונסקי הלכו יחד ל'אררט', והשאר הלכנו בדרך אחרת ל'אררט'; אני ישבתי עם אלתרמן, הורוביץ ושלונסקי לשולחן אחד; שתקו שתיקת מוות; הורוביץ פתח פתאם: אולי נתפייס? שלונסקי ענה לו: אל תבלבל את המוח; לאחר רגעים שאל הורוביץ: מה יהיה עם ספרי?" (14 באפריל 1939).

היחסים בין אנשי החבורה היו קרקע פורייה לא רק ליצירה אלא גם לרגשות תסכול ולקנאת סופרים. למרות שאלתרמן הצעיר (ב-1938 מלאו לו 28 שנים) נהפך ל"מלך" הספרותי של חבורת "מחברות לספרות", הוא קינא קנאה עזה ברטוש: "מתוך שיחה נתברר לי שג. אלתרמן מקנא מאד ביחסי לי. רטוש ורוגז של שסיפרתי לו שג. שופמן וא. בן-יצחק היללו את שירי רטוש בראותם אצלי את החוברת" (15 בינואר 1940). ככל שמעמדו של רטוש בחברה התחזק גברה הקנאה בין השניים: "לבסוף כתב [רטוש] בקפה על פיסת נייר שלושה שירים; אלתרמן מסתמר, כרגיל, בנוכחותו, ואמר לו שרק שיר אחד טוב. שאר השניים אינם טובים, ובאמת צדק". אלתרמן ניסה אפילו לשנמך את מעמדו של רטוש ותבע ששיריו של טסלר יתפרסמו בראש החוברת, לא כל כך בגלל ידידותו עם טסלר אלא בשל עוינותו לרטוש.

הדחף ליצור התגבר או נמוג בהשפעת מערכת היחסים בין אנשי החבורה, שכתבו לא "למען עצמם" או למען "הקהל" אלא בראש ובראשונה למען אנשי החבורה, שהיו קהל הקוראים הראשון והמחייב. הכותבים פיתחו תלות רבה בתגובות של אנשי החבורה, ועקימת אף או התלהבות יכלו לחרוץ את דינה של היצירה שנקראה באוזניהם. מאחד הקטעים ביומן, שבעיני הוא מהמחרידים ביותר בו, מתגלה היחס המתנשא והמבטל ללאה גולדברג, שקראה באוזני החבורה מהרומאן החדש שלה (ככל הנראה "והוא האור", שהתפרסם בספריית פועלים ב-1946): "לאה גולדברג הזמינה אותנו לשמוע מפיה כמה פרקים מן הרומן שלה. באו: א. שלונסקי, נ. אלתרמן, א.ד. שפירא, ש. גנס, מ. לוי, ר. אליעזר ואני. הרומן לא רומן — אינו בכלל בגדר של ספרות. [...] בשעת קריאה פרץ שפירא בצחוק. אחריו צחקו מ.ל. [ויין], ש.ג. [נס]. היה מצב בלתי-נעים. מבוכה גדולה. שיחת אווילים. להמשיך לקרוא או להפסיק. דמעות חנקו את לאה ג. נעלבה מאד. בחדר השני — אמה [של לאה גולדברג] מרגישה וגם היא נרגשת. לבסוף המשיכה [גולדברג] והכל עבר בסדר" (8 באפריל 1938).

והיתה סנקציה קשה אף יותר מדברי ביטול או מביקורת קשה — התעלמות מיצירה שפירסם אחד מהחברים. בינואר 1940 תיאר זמורה כמה נפגע אלתרמן מהתעלמותו של שלונסקי משיריו שהופיעו ב"מחברות לספרות": "שלונסקי קיבל מידי מחברת, קרא אותה, כמובן, ואף-על-פי שהוא נמצא בחדר סמוך לאלתרמן במערכת 'הארץ' לא אמר לו במשך כל הימים האלה כל דבר אפילו על שיריו; אלתרמן נרגז, נפגע מאד, ביחוד כששמע מפי אחרים ששלונסקי מבטל את שיריו" (24 בינואר 1940).

"בחדרים קר. להסיק אי-אפשר מחוסר אמצעים. הבגדים בלים ולא נעימים. המאכלים תפלים ואינם מגרים. הבריאות רופפת", וגם "קבל על צוארי — חובותי הפרטיים

מעיקים ומוחצים: אין לי כל מפלט כבר; צר לי ביתי וצרה לי עירי; נוספו עכשיו דאגות 'מחברות' וחובות חדשים"

שנת 1940 היתה צומת חשוב בתולדות המו"לות העברית. הקמת הוצאות הספרים "ספרית פועלים" ו"הקיבוץ המאוחד" ב-1939 ו"עם עובד" ב-1942 סימלו את תפיסת החזקה המפלגתית של מפלגות הפועלים על המו"לות העברית. לשיקולי ההוצאה לאור חדרו מעתה שיקולים פוליטיים ואידיאולוגיים, כפי שמלמד המקרה של ספריית פועלים, שקובעי המדיניות שלה — שלונסקי, לאה גולדברג ועזריאל שוורץ [אוכמני] — בחרו לתרגם ספרים שקיבלו לגיטימציה בספרות הסובייטית. נבחרו בה לתרגום ספרים בשל זכיימם בפרס סטלין לספרות יפה ("הגוארדיה הצעירה" מאת אל. פאדייב), או מפני שתיארו את מלחמת המעמדות ("שנת 1918" מאת אלכסיי טולסטוי). בהוצאת הספרים שלו, זמורה ביקש להציע אלטרנטיבה למדיניות המפלגתית של "ספרית פועלים". היתה לו עין בוחנת של עורך והוא התעקש להוציא לאור שירה ופרוזה רק לפי ערכם האמנותי.

בהוצאת "מחברות לספרות" ראו אור ספרי שירה של שניים מהמשוררים המרכזיים ביותר בשירה העברית: תחילה נתן אלתרמן ומאוחר יותר דליה רביקוביץ. "מחברות לספרות" פירסמה ספרות יפה, בעיקר ספרי שירה מודרניסטיים של אנשי "יחדיו" או של המקורבים להם, בכוונה לאפשר, כדברי זמורה, לסופרי הדור הצעיר "לפרסם את יצירותיהם בטרם התפרסמו כבעלי סמכות". אבל זמורה לא הסתפק בכך; הוא קבע קו עריכה של ספרות אנינה, קרא הכל ורצה להוציא לאור הכל, גם מספרות העולם. בהדרגה התרחבה מדיניות ההוצאה לאור גם לתחום הפרוזה וספרות עיון במדעי הרוח, ובין היתר פורסמו ספריהם של מרטין בובר ושל"ה ברגמן. זמורה הוציא לאור גם אנתולוגיות של שירת ימי הביניים ושל שירת הפיוט וכן ספרי ילדים, ברובם קלסיקה מתורגמת כמו "פו הדב", "פיטר פן", "הרוח בערבי הנחל" ו"מרי פופינס". בכך מילאה "מחברות לספרות" את החלל שנוצר אחרי שהוצאת "אמנות" הוותיקה, שהוציאה לאור יותר מ-500 ספרים, בעיקר מתורגמים, חדלה להתקיים.

הפעילות הענפה הזאת היתה מפעלו של אדם אחד, שהיה אדיש לשיקולים כלכליים וכמעט הביא את הוצאת הספרים לפשיטת רגל. אהרן אמיר סיפר: "[...] שאלתי את המוציא לאור, הקורן מקורת רוח: 'אתה חושב שיהיו לזה קונים?'. על כך הגיב זמורה בצהלה פראית מעומק הלב: 'וכי מוציא אני ספרים כדי שיקנו אותם?' ("הארץ", 18 בנובמבר 2005). זמורה קיים את ההוצאה באמצעיו הדלים ובקושי רב, לפעמים על חשבון רווחתו ורווחת משפחתו. ביומנו כתב: "שוב סכנת פיטורין. הורדת המשכורת ודאית. אין לי כמעט כל אפשרות להשיג את הכסף המעט למחית הבית" (30 בדצמבר 1938). שנה אחר כך, ב-5 בינואר 1939, כתב: "בחזרים קר. להסיק אי-אפשר מחוסר אמצעים. הבגדים בלים ולא נעימים. המאכלים תפלים ואינם מגרים. הבריאות רופפת", וגם "קבל על צוארי — חובותי הפרטיים מעיקים ומוחצים: אין לי כל מפלט כבר; צר לי ביתי וצרה לי עירי; נוספו עכשיו דאגות 'מחברות' וחובות חדשים; כמורעל אני מתרוצץ, דוחה ומבטיח ושוב דוחה ומבטיח ואיני מקיים. הרביתי לקבל גמילות-חסד ואיני יכול לסלק" (22 במאי 1940).

למרבה הצער, יומן זמורה, שנערך והוכן לדפוס, לא ראה עדיין אור, למרות העניין הרב שוודאי יעורר והיותו תיעוד יחיד במינו של תולדות הספרות העברית בארץ-ישראל. השנים שבהן עבדתי לצדו של ישראל זמורה כדי להכין את היומן לדפוס זיכו אותי

באפשרות לחיות ולחיות מקרוב את חיי הספרות העברית והתרבות העברית בשנותיה המכוננות. גם אוהבי הספרות העברית והתרבות העברית זכאים לכך.